

EPIFANIE, 2 JANUARI 2022, AGNESKERK GOUTUM

LEZING OUDE TESTAMENT: Jesaja 60,1-6

[1] Sta op en schitter, je licht is gekomen,
over jou schijnt de luister van de HEER.
[2] Duisternis bedekt de aarde
en donkerte de naties,
maar over jou schijnt de HEER,
zijn luister is boven jou zichtbaar.
[3] Volken laten zich leiden door jouw licht,
koningen door de glans van je schijnsel.
[4] Sla je ogen op, kijk om je heen:
ze stromen in drommen naar je toe;
je zonen komen van ver,
je dochters worden op de heup gedragen.
[5] Je zult stralen van vreugde als je het ziet,
je hart zal van blijdschap overslaan.
De schatten van de zee zullen je toevallen,
de rijkdom van vreemde volken valt je in de schoot.
[6] Een vloed van kamelen zal je land overspoelen,
jonge kamelen uit Midjan en Efa.
Uit Seba komen ze in groten getale,
beladen met wierook en goud.
Zij verkondigen de roemrijke daden van de HEER.

LEZING EVANGELIE: Matteüs 2,1-12

[1] Toen Jezus geboren was, in Betlehem in Judea, tijdens de regering van koning Herodes, kwamen er magiërs uit het Oosten in Jeruzalem aan. [2] Ze vroegen: 'Waar is de koning van de Joden die onlangs geboren is? Wij hebben namelijk zijn ster zien opgaan en zijn gekomen om Hem te aanbidden.' [3] Koning Herodes schrok hevig toen hij dit hoorde, en heel Jeruzalem met hem. [4] Hij riep alle hogepriesters en schriftgeleerden van het volk samen om aan hen te vragen waar de messias geboren zou worden. [5] 'In Betlehem in Judea,' zeiden ze tegen hem, 'want zo staat het geschreven bij de profeet: [6] "En jij, Betlehem in het land van Juda, bent zeker niet de minste onder de leiders van Juda, want uit jou komt een leider voort die mijn volk Israël zal hoeden.'" [7] Daarop riep Herodes in het geheim de magiërs bij zich; hij wilde precies van hen weten wanneer de ster zichtbaar geworden was, [8] en stuurde hen vervolgens naar Betlehem met de woorden: 'Stel een nauwkeurig onderzoek in naar het kind. Stuur mij bericht zodra u het gevonden hebt, zodat ook ik erheen kan gaan om het te aanbidden.' [9] Nadat ze de koning hadden aangehoord gingen ze op weg, en nu ging de ster die ze hadden zien opgaan voor hen uit, totdat hij stil bleef staan boven de plaats waar het kind was. [10] Toen ze de ster zagen, werden ze vervuld van diepe vreugde. [11] Ze gingen het huis binnen en vonden het kind met Maria, zijn moeder. Ze wierpen zich in aanbidding voor het kind neer. Daarna openden ze hun kistjes met kostbaarheden en boden het geschenken aan: goud en wierook en mirre. [12] En omdat ze in een droom de aanwijzing hadden gekregen dat ze niet naar Herodes terug moesten gaan, reisden ze via een andere route terug naar hun land.

PREDIKING

Gemeente van onze Heer Jezus Christus!

Vandaag 2 januari vieren we het feest van Epifanie. Epifanie is een Grieks woord, dat letterlijk verschijning betekent. In dit geval is het Gods verschijning in de mens Jezus.

Nou vieren wij dat feest niet echt. Voor ons in het Westen is het eigenlijk een doorsnee zondag na Kerstmis. Voor de gelovigen in de kerk van het Oosten is dat anders. Dus voor Russisch Orthodoxen, Koptisch Orthodoxen enz. is het grote feest niet op 25 en 26 december, maar officieel op 7 januari. En wat mij betreft laten we dat verschil ook maar gewoon bestaan.

Op Epifanie lezen we volgens de traditie het verhaal van de wijzen uit het Oosten. In onze nieuwe Bijbelvertaling heten ze de magiërs uit het Oosten. Over magiërs of wijzen zal ik straks nog iets zeggen. Maar eerst wil ik met u nadenken over het geheel van dit verhaal.

Het verhaal is nogal sprookjesachtig. Vreemde figuren uit verre exotische landen, een boze koning, die een klein baby'tje kwaad wil doen. Je zou zomaar kunnen denken dat dit verhaal uit de koker van de gebroeders Grimm komt. Maar nee, het staat in de Bijbel.

De wijzen komen we in de Bijbel maar één keer tegen en we zouden ons kunnen afvragen of ze wel echt zijn. En dan die ster? Ook een vreemd verschijnsel. En vervolgens worden ze ontvangen in Jeruzalem bij koning Herodes. Zou dat allemaal wel echt gebeurd zijn? Misschien hebt u zich dat ook al wel eens afgevraagd. En als dit nou niet echt gebeurd is, kloppen dan die andere verhalen in de Bijbel wel? Als dit nou zo iets als een sprookje is, wat moeten we dan met al die andere geschiedenissen? Je zou je in dat geval zelfs kunnen afvragen of Jezus ook een soort sprookjesfiguur is.

In mijn opvoeding heb ik meegekregen dat de Bijbel waar is van kaft tot kaft. Naderhand heb ik ontdekt dat dat niet zo is. Er staan fouten in de Bijbel. In die zin is het echt geen onfeilbaar boek. Hoe is die Bijbel eigenlijk tot stand gekomen? In de begintijd van de kerk hebben de kerkvaders grote moeite gedaan om van de Bijbel een betrouwbaar boek te maken. Er mochten alleen boeken in de canon worden opgenomen, die geschreven waren door apostelen of geschreven onder direct toezicht van de apostelen. En dat hebben ze naar onze huidige maatstaven redelijk goed gedaan. De oudste evangeliën en de brieven die een directe link met de apostelen hebben en dus door hen een directe link met Christus zelf, die zijn opgenomen in de Bijbel.

Naderhand is er nog een hele verzameling aan boeken geschreven die ook evangeliën en apostolische brieven werden genoemd. Maar die heeft de kerk buiten de deur gehouden. Misschien staat er hier en daar in die boeken wel eens iets authentieks over Jezus, maar het meeste ervan is fantasie. Ze zijn zonder uitzondering van later datum dan de echte Bijbelboeken. Ik zou bijna zeggen: hoe later, hoe onbetrouwbaarder.

In zekere zin zou je als laatste in die rij de Koran kunnen noemen. Ook in dat boek speelt Jezus een belangrijke rol. Jezus komt er veel vaker in voor dan een zekere Mohammed. Om precies te zijn: Jezus wordt 25 keer in de Koran genoemd. Mohammed maar 4 keer. Veel informatie dus over Jezus in de Koran. Maar hoe zou informatie over Jezus nog betrouwbaar kunnen zijn, als die pas na 6 eeuwen opgeschreven is? En voor het overige laten we de Koran nou maar rusten. Wij lezen hier de Bijbel.

De Bijbel van kaft tot kaft letterlijk waar. Dat is dus niet zo. Op de middelbare school hoorde ik in de godsdienstles andere geluiden dan ik gewend was. De godsdienstleraar daar zei, dat alles niet echt gebeurd hoeft te zijn om toch heel waardevol te zijn. Kijk, zei hij, de Bijbel wil geen geschiedenis vertellen, maar de Bijbel verkondigt ons het heil. En dat is een ander soort waarheid.

Dat ging er bij mij wel in. Het leek me heel gezond om allerlei zaken uit mijn opvoeding onder kritiek te stellen. Zo doen pubers dat. Dat heb ik dus ook vlijtig gedaan totdat ik voor mezelf uiteindelijk tot de conclusie kwam dat er waarschijnlijk helemaal geen God was en dat Jezus ook nooit had bestaan, net zomin als andere sprookjesfiguren. En de Bijbel was wel een aardig boek, maar er zijn zoveel aardige boeken. En als het nou allemaal niet echt gebeurd is, wat heb je er dan aan?

Ondertussen las ik in de zeventiger en tachtiger jaren nog wel boeken van theologen als Harry Kuitert, Herman Wiersinga en Cees den Heyer, die mettertijd allemaal de kerk verlaten hebben. De kerk verlaten had ik ook bijna gedaan.

Alleen aan het einde van de tachtiger jaren kwam ik onverwacht tot een nieuw inzicht. Dat inzicht was zo indringend dat ik er plotseling helemaal zeker van was: God is er. Hij heeft mij iets te zeggen en Hij wil dat ik daar iets mee doe. Zo is het gegaan.

Ik was leraar Duits in het middelbaar onderwijs, maar toen ben ik theologie gaan studeren. En zo kwam ik terug bij de Bijbel en ik kwam er vrij snel achter dat ik in het verleden een verkeerde bril op gehad had. Echt onzin om te denken dat Jezus niet bestaan zou hebben, terwijl er zoveel historische bronnen zijn. Dan kun je net zo goed denken dat Willem van Oranje ook nooit bestaan heeft.

Alleen al die wonderen! En het wonderlijkste van alles: de opstanding. Een theoloog als b.v. Hans Küng maakte aan al mijn twijfels daarover een einde. In zijn boek 'Eeuwig leven' wist hij mij heel goed duidelijk te maken dat de getuigen van de opstanding betrouwbare getuigen zijn en dat het uiterst onwaarschijnlijk is, dat het verhaal van de opstanding verzonnen is, dat de Heer werkelijk is opgestaan. Dat waren voor mij emotionele ontdekkingen.

Maar dan nu terug naar onze lezing uit het Evangelie, het verhaal van de magiërs uit het Oosten. Zou dat werkelijk zo gebeurd kunnen zijn? Een sprookje zal het wel niet zijn, maar misschien is het een soort parabel /gelijkenis of zo?

In 1994 en 1995 volgde ik aan de Universiteit van Amsterdam de kerkelijke opleiding voor het ambt van predikant. Rond de Kerst van 1994 had ik een tentamen bijbelse theologie bij professor Rochus Zuurmond. In het kader van dat tentamen zei ik tegen hem dat ik zo blij was dat ik ontdekt had, dat er bij zoveel verhalen in de Bijbel een stevige historische ondergrond was, dus b.v. ook bij de verhalen die betrekking hebben op de geboorte van Christus.

Dat was de professor niet met mij eens en dat schokte mij. Ik weet nog dat hij zei: 'Het zou misschien nog kunnen bij één van de twee kerstverhalen, bij Lucas of bij Matteüs, maar nooit bij allebei. Maar volgens mij bedoelde hij dat er voor beide verhalen geen historische ondergrond was, dus ook niet bij het verhaal van vandaag uit Matteüs. Ik heb hier vaak aan teruggedacht. Mijn gedachte: gaat deze hoogleraar niet van een verkeerde vooronderstelling uit?

Zo'n jaar of tien geleden verscheen een boek over de kinderjaren van Jezus van de hand van Joseph Ratzinger, beter bekend als paus Benedictus XVI, de gepensioneerde paus. Hij is nou 94. En hij denkt duidelijk anders dan die Amsterdamse professor van toen. Ik vertel u een aantal dingen uit dit boek. Allereerst de magiërs, die de meesten van ons tot nu toe kenden als de wijzen uit het Oosten. Bestonden er zulke mensen in de tijd van Jezus' geboorte?

Ja, we weten dat er in de oudheid in Babylon veel aan waarneming van de sterrenhemel werd gedaan. In de tijd van Jezus' geboorte was er in Babylon nog een vrij kleine groep van sterrenkundigen. Bij deze wijzen uit het Oosten hebben we het dus over mensen die toen werkelijk bestaan hebben. Geen sprookjesfiguren.

Zelf geef ik de voorkeur aan de aanduiding 'wijzen', want de beoefening van de wetenschap leidt hen naar Christus. Zo wordt wetenschap ook wijsheid. De huidige wetenschap wordt vaak gekenmerkt door het vooroordeel dat God niet bestaat. Vooroordeel, dus niet wijs.

Deze wijzen zien een ster. Was er ten tijde van de geboorte van Christus iets bijzonders te zien aan de sterrenhemel? Johannes Kepler die omstreeks 1600 leefde heeft uitgezocht dat er in die tijd een conjunctie is geweest van de planeten Jupiter en Saturnus. Die beide planeten stonden toen op één lijn en dan versterken ze elkaar. Later hebben astronomen vastgesteld dat er op dat tijdstip een aantal planeten op een kluitje stonden.

Ook op Chinese tijdtafels wordt omstreeks de tijd van Jezus' geboorte een bijzonder verschijnsel aan de sterrenhemel gesignaleerd.

Was er een ster? In die tijd was er in ieder geval aan de hemel iets bijzonders te zien.

Maar hoe kwamen nou die wijzen op het idee om te denken dat deze ster iets te maken had met een pasgeboren koning in Israël? Daarvoor hebben we twee aanwijzingen. Als er sprake was van een conjunctie van Jupiter en Saturnus, dan konden deze wijzen zich afvragen wat daarvan de betekenis was. Jupiter werd verbonden met Mardoek, de oppergod van de Babylonische godenwereld, Saturnus was de kosmische vertegenwoordiger van het Joodse volk. De sterrenhemel gaf voor hen dus de suggestie dat er in het Joodse land iets bijzonders was en dat had wat met goden te maken. En in mensengedaante zijn goden koningen.

Wat kon dat bijzondere zijn? Deze wijzen lazen natuurlijk niet de Bijbel. Maar wel kunnen ze de profetie van Bileam gekend hebben. De profeet Bileam met zijn ezel, die we in de Bijbel aantreffen in het boek Numeri, was in grote delen van het toenmalige Midden-Oosten bekend. Dat weten we uit

inscripties en kleitabletten. En de profetie van Bileam zegt het volgende. En nu vertel ik u wat daarvan in de Bijbel staat: 'Een ster komt op uit Jakob, een scepter uit Israël' (Num 24,17). En uit de geschriften van de Romeinse schrijvers Tacitus en Suetonius weten we dat er in die tijd verwachtingen bestonden van de opkomst van een grote heerser uit Juda.

We vatten samen.

- Waren er ten tijde van Jezus' geboorte wijzen in het oosten die sterren observeerden? Ja, die waren er.
- Was er toen een bijzonder verschijnsel aan de sterrenhemel? Jazeker, een conjunctie van Jupiter en Saturnus. En misschien meer.
- Kon dat voor hen aanleiding zijn om op zoek te gaan naar een nieuwgeboren koning in Judea? Zeker. De profetie van Bileam was algemeen bekend en Saturnus verwees naar Israël.
- Zou dit verhaal dus een werkelijke gebeurtenis kunnen weergeven, zou het historisch kunnen zijn? Dat kan zeker.

En nou komt er nog een element bij. Dit verhaal staat in de Bijbel. We weten dat er in de Bijbel fouten staan. Maar we weten ook, en nu citeer ik Klaus Berger, een theoloog van wiens hand ongeveer 10 jaar geleden een nieuw Bijbelcommentaar verschenen is. Hij schrijft, 'dat de evangelisten hun lezers niet willen misleiden, maar iets willen vertellen wat echt gebeurd is.' Dat roept bij mij de gedachte op, dat het mogelijk is, dat het verhaal van de wijzen niet een meditatie is in de vorm van een verzonnen verhaal, maar dat Matteüs ons vertelt wat er echt gebeurd is, theologisch doordacht en geïnterpreteerd. Mogelijk.

Vandaag is het Epifanie, de verschijning van de Heer. Door de wijzen weten wij nu dat er een ster opkwam uit Jakob en een scepter uit Israël. De wijzen hebben Hem gevonden, Hem eer bewezen en Hem hun geschenken aangeboden, goud, wierook en mirre. En doordat Matteüs ons van deze gebeurtenis vertelt, helpt de evangelist ons daarmee om iets te begrijpen van de unieke betekenis van de verschijning van onze Heer Jezus Christus in wie God zelf als mens in ons midden was.

In de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest. Amen.